

Дисциплінарна відповідальність судових експертів в Україні в контексті євроінтеграції: реалії та проблеми

Юрій Ярослав,

канд. юрид. наук, доцент, Національний транспортний університет, м. Київ, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4720-7186>, e-mail: jaroslavexpert@gmail.com

Олег Голубенко,

Україно-німецьке підприємство «ДЕКРА ЕКСПЕРТ Україна», м. Київ, Україна,
e-mail: vakula.ua@gmail.com

Проаналізовано українські та європейські нормативні джерела, що регламентують судово-експертну діяльність та дисциплінарну відповідальність судових експертів, висвітлено основні проблеми та шляхи їх подолання.

Ключові слова: судово експертиза; дисциплінарна відповідальність судових експертів; євроінтеграція.

Disciplinary responsibility of forensic experts in Ukraine in the context of European integration: realities and challenges

Yuriy Yaroslav, Oleg Golubenko

The paper analyzes Ukrainian and European regulatory sources governing forensic expert activity and disciplinary responsibility of forensic experts. The main problems and ways to overcome them are outlined.

Keywords: forensic examination, disciplinary responsibility of forensic experts, European integration.

Термін «дисципліна» тлумачать як певний порядок поведінки людей, який відповідає нормам права і моралі, що склалися в суспільстві, або вимогам будь-якої структури (організації) чи спільноти. Вимоги до правомірної поведінки і відповідальності за відхилення від них містяться в дисциплінарних нормативах у трудовій, правоохоронній, військовій та інших сферах. Окрім того, є так звана внутрішня (корпоративна) дисципліна, яку впроваджують кодекси професійної етики та стандарти певної професійної діяльності. Умовно зовнішня дисципліна спирається на примус з боку структур (організацій). Для судових експертів державних спеціалізованих установ такими структурами визначено міністерства та інші державні органи, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, у яких працюють ці експерти; для судових експертів, які не працюють у державних спеціалізованих установах, такою структурою є Мін'юст України (ст. 8 Закону України «Про судову експертизу»); для експертів-фахівців керівною фактично є лише самодисципліна.

Законотворчість у розділі дисциплінарної відповідальності судових експертів визначила далекі від досконалості норми. Стара редакція ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» тільки про неї проголошувала, маючи характер посилення. У ній не висвітлено підстав притягнення, видів проступків, порядку розгляду, забезпечення прав порушників та особливостей

оскарження ними рішень відомчого органу. Цю процедуру конкретизовано у Положенні про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію (далі — ЦЕКК) при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженому наказом Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5, де їй присвячено окремий VI розділ. В останніх змінах до цього відомчого нормативу зазначено: «Документами, що містять інформацію про можливе вчинення судовим експертом дисциплінарного проступку, є акти перевірок діяльності судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, звернення до Мін'юсту керівника НДУСЕ» (це можна розуміти як контроль відомства), а й «звернення юридичних, фізичних осіб, які є учасниками справи, або кримінального провадження, або правовідносин, до яких залучено судового експерта з метою надання висновку». Останнє фактично має ознаки викликаного такими зверненнями позасудового впливу на судового експерта з боку Мін'юсту, що протирічить не тільки ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», а й може мати ознаки кримінального правопорушення, не кажучи про те, що саме звернення протирічить ст. 12 Закону України «Про звернення громадян», адже дія цього Закону не поширюється на порядок розгляду заяв і скарг громадян, установлений кримінальним процесуальним, цивільно-процесуальним, трудовим законодавством та іншими видами законодавства. Можлива «перевірка відповідності висновку

<...> методикам проведення судових експертиз» фактично підміняє оцінку діяльність суду, хоча й констатовано, що «метою аналізу висновку не є його спростування чи підтвердження». Відомо, що знання методики належить до складу спеціальних знань експерта, тому в цій «перевірці» ховається оцінка рівня опанування спеціальних знань і відповідного ґрунтування висновку. До речі, подібне повноваження керівника спеціалізованої державної експертної установи з визначення, що «дослідження проведені з недотриманням чи відхиленням від методики» в останніх редакціях Інструкції про порядок призначення та проведення судових експертиз і експертних досліджень, затвердженої наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5, було скасовано, мабуть, як аргумент хибності будь-якого аналізу чи перевірки використаної у експертному висновку методики відомством, а не судом.

Конституційна вимога (п. 22 ст. 92 Конституції України) заперечує встановлення дисциплінарної відповідальності судових експертів на підставі підзаконних актів. Але Закону, який би регламентував дисциплінарну відповідальність судового експерта, з часу прийняття Закону України «Про судову експертизу» (1994) прийнято не було. Цей правовий вакуум дав змогу посадовцям Мін'юсту незаконно притягувати судових експертів до відповідальності, а самим експертам багаторазово успішно оскаржувати рішення дисциплінарної палати ЦЕKK при Мін'юсті України. Один із прикладів такого оскарження містить Постанова Верховного Суду від 30.08.2022 р. у справі № 640/27721/20 (про що також свідчить правова позиція Конституційного Суду України, викладена в рішенні від 30.05.2001 р. № 7-рп/2001).

На розв'язання цієї правозастосовної проблеми Верховна Рада України 03.11.2022 р. прийняла законопроект № 7735 про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо удосконалення організаційно-управлінського забезпечення судово-експертної діяльності (ініціатор — народний депутат В. І. Божик), яким подано нову редакцію ст. 14. Окреслено 12 видів дисциплінарних проступків, серед яких уже відсутнє «недотримання чи відхилення від методики» (тільки «застосування руйнівних методів дослідження з порушенням встановленого порядку»), але знову не передбачено механізму захисту експерта і надано посилання на дію цієї процедури відповідно до повноважень міністерств та інших

державних органів. Максимальний строк притягнення до дисциплінарної відповідальності («позовна давність») судових експертів за цим законом значно більший (3 роки), ніж в однорідних нормативах щодо інших суб'єктів: за ст. 148 Кодексу законів про працю України, ст. 21 Дисциплінарного Статуту Національної поліції України, ст. 87 Дисциплінарного Статуту Збройних сил України — 6 місяців із часу виявлення, за ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» — 1 рік. Прийняття цього Закону не зняло питання незаконного втручання у діяльність експерта, адже будь-який позасудовий порядок перевірки процесу виконання експертиз, їх правильності та об'єктивності порушує принцип незалежності експерта (передусім експертів, які працюють самостійно).

На цьому законотворчі ініціативи тих, хто бажає регулювати галузь судової експертизи, не закінчилися. У Верховній Раді України зараз перебуває ініційований Мін'юстом України законопроект № 6284 «Про судово-експертну діяльність» та ще три альтернативні законопроекти № 6284-1, 6284-2 і 6284-3. У гл. 4 законопроекту № 6284 «Відповідальність судового експерта» передбачено ті самі 12 видів дисциплінарних проступків судових експертів, описано підстави дисциплінарної відповідальності судових експертів, надано вимоги до формування дисциплінарної комісії, порядку її діяльності та накладання певних дисциплінарних стягнень. «Строк позовної давності» у цьому законопроекті зменшено (вона не може перевищувати 2 роки з дня вчинення проступку або постановлення відповідної окремої ухвали суду).

За принципом незалежності судових експертів, європейською практикою та з метою запобігання конфлікту інтересів дисциплінарна відповідальність тих із них, які не працюють у державних спеціалізованих установах судової експертизи, мала б вирішуватися в саморегулятивних громадських організаціях експертів певної професії, що передбачено законопроектом № 6284-3. В Україні існує майже десять громадських організацій судових експертів, але рівень їх саморегулювання й субординації з регулятором — Мін'юстом України — досі не визначено (у цьому пункті не виконано Указ Президента від 08.11.2019 р. № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» щодо «створення системи самоврядування судових експертів»).

В Європейському Союзі виконання експертиз, їх якість та об'єктивність контролюють, передусім, суди. Ураховуючи постійний процес уніфікації законодавства країн-членів ЄС, на 24 пленарному засіданні Єврокомісії з питань ефективності правосуддя 2014 р. прийнято «Керівні принципи щодо ролі призначених судом експертів у судових процесах держав — членів Ради Європи». Цим документом (окрім вимог до експерта та його підготовки, порядку його призначення, прав та обов'язків) передбачено випадки, підстави та види його відповідальності, поміж яких, наприклад, такі: санкції за порушення особистого або процесуального обов'язку, санкції у випадках виконання неправильної / некваліфікованої експертизи,

санкції за порушення строків тощо. Окремими нормами «Керівних принципів...» визначено порядок відшкодування збитків у разі неякісної та необ'єктивної експертизи, а також обов'язок експерта застрахувати свою професійну відповідальність.

Ураховуючи, що вступ до ЄС Україна визначила як стратегічний напрям її подальшого розвитку, то вдосконалювати законодавство, що регулює судово-експертну діяльність, необхідно, передусім, у межах євроінтеграційних процесів. Це стосується також правових норм, які регулюють підстави виникнення та види відповідальності експерта. Немає потреби створювати власні норми та принципи, якщо з часом доведеться підлаштовуватися під європейські.

Особливості лінгвістичного дослідження «мови ворожнечі»

Анна Ярош,

канд-ка юрид. наук, ІСТЕ, м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0291-7061>,
e-mail: Anita_2904@ukr.net

Визначено поняття та лінгвістичні ознаки «мови ворожнечі», окреслено особливості здійснення лінгвістичного дослідження виявів «мови ворожнечі» у публічних текстах.

Ключові слова: мова ворожнечі; мова ненависті; розпалювання ворожнечі; лінгвістичні ознаки; аксіологічно маркований.

Peculiarities of the linguistic research of «hate speech»

Anna Yarosh

The article defines the concept and linguistic features of «hate speech», and outlines the linguistic research peculiarities of the expressions of «hate speech» in public texts.

Keywords: hate speech, inciting hatred, linguistic features, axiologically marked

Дослідження виявів «мови ворожнечі» у публічній комунікації пов'язане з нагальною потребою залучення спеціальних знань лінгвістів у правозастосуванні, а саме під час кримінального провадження у справах, у яких складом злочину визначено ті чи ті мовленнєві дії. Лінгвістичне дослідження виявів «мови ворожнечі» передбачає підтвердження чи спростування наявності в тексті мовленнєвих актів «заклик до протиправних дій» і «розпалювання ворожнечі». Тому окреслення особливостей здійснення лінгвістичного дослідження цих мовленнєвих актів у публічних текстах є одним із найактуальніших завдань лінгвістичної експертизи.

Дослідженню «мови ворожнечі» присвячені праці Л. Ажнюк, Ф. Бацевича, Т. Ісакової, Ю. Сороки, І. Гарбери, Г. Прищепи, К. Рускевич та ін.

Україномовна версія Вільної енциклопедії «Вікіпедія» визначає поняття «мови ворожнечі»

(англ. *hate speech* — досл. мова ненависті) як систематичне застосування промов, спрямованих на вияв агресії, спрямованої на людину або групу осіб за ознакою раси, релігії, статі або сексуальної орієнтації [1]. Більшість лінгвістів віддають перевагу саме цьому формулюванню, хоча науковці й дослідники так і не дійшли згоди щодо єдиного визначення цього терміна.

Загальнополітична рекомендація Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (далі — ЄКРН) № 15 визначає «мову ворожнечі» як обстоювання, заохочення або підбурювання у будь-якій формі до приниження, ворожнечі або паплюження щодо певної особи чи групи осіб, а також будь-які вияви утиску, образ, створення негативних стереотипів, стигматизації або погроз щодо такої особи чи групи осіб (і будь-яке виправдання всіх цих форм вираження) за ознакою раси, кольору шкіри, походження, національної або етнічної належності,